

Nr 139

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1947 (nr 288) om uppsikt å jordbruk; given Stockholms slott den 7 april 1961.

Under återopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1947 (nr 288) om uppsikt å jordbruk.

GUSTAF ADOLF

Gösta Netzén

Propositionens huvudsakliga innehåll

Enligt 1 § första stycket lagen om uppsikt å jordbruk skall för närvarande hållas uppsikt bland annat över att brukningsdel, som omfattar odlad jord till en vidd överstigande två hektar, ej vanhävdas genom att jordbruket vanskötes så, att dess vidmakthållande äventyras. Visst undantag stadgas i 2 §.

Med hänsyn till de egenartade förhållandena inom den så kallade stor-skiftesbygden i Kopparbergs län föreslås nu, att Kungl. Maj:t skall be- myndigas att beträffande därstädes beläget område, som ej undergått laga skifte, förordna att uppsikten skall avse jordbruket även på brukningsdel, vars odlade jord ej överstiger två hektar, samt att, oavsett om vanskötsel som sägs i 1 § första stycket är för handen, såsom vanhävd skall anses att odlad jord under mera än två år i följd icke varit föremål för bearbetning, slätter eller betesgång.

Förslag
till
Lag
angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1947 (nr 288)
om uppsikt å jordbruk

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

1 §.

Omfattar brukningsdel — — — nödigt underhåll.

Beträffande område, som ligger inom de på bekostnad eller med understöd av staten storskiftade delarna av Kopparbergs län och som ej undergått laga skifte, äger Konungen förordna att uppsikten skall avse jordbruket även på brukningsdel, vars odlade jord ej överstiger två hektar, samt att, oavsett om vanskötsel som sägs i första stycket är för handen, såsom vanhävd skall anses att odlad jord under mera än två år i följd icke varit föremål för bearbetning, slätter eller betesgång.

Uppsikten skall — — — av lantbruksnämnderna.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1961.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 17 mars 1961.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, AF GEIJERSTAM, HERMANSSON.

Chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Netzén, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga angående *ändring i lagen om uppsikt å jordbruk* samt anför därvid följande.

Efter framställning av lantbruksstyrelsen uppdrog Kungl. Maj:t genom beslut den 11 december 1953 åt styrelsen att företaga en översyn av lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk. Styrelsen biträdades vid utredningsarbetet av vissa särskilt tillkallade sakkunniga.

Den 11 december 1956 avlämnade styrelsen betänkande med förslag till ändringar i lagstiftningen angående uppsikt å jordbruk m. m. (SOU 1956: 62). I betänkandet framhölls bl. a., att styrelsen under utredningsarbetet funnit anledning att överväga frågan om vidtagande av särskilda åtgärder till stöd för vidmakthållande av jordbruket i vissa delar av Kopparbergs län. Därmed åsyftades den s. k. storskiftesbygden, som i stort sett omfattar socknarna kring Väster- och Österdalälven samt kring Siljan och Dalälven närmast nedströms därom. Denna fråga ämnade styrelsen emellertid behandla i ett särskilt betänkande.

Den sålunda återstående frågan har av styrelsen och lantmäteristyrelsen upptagits till gemensam behandling i en den 20 januari 1960 dagtecknad skrivelse till chefen för jordbruksdepartementet. Vid skrivelsen har fogats en *promemoria med förslag till lagstiftning angående särskilda åtgärder för vidmakthållande av jordbruket i vissa delar av Kopparbergs län*. Promemorian har utarbetats av en arbetsgrupp som tillsatts av lantbruksstyrelsen och lantmäteristyrelsen gemensamt. De förslag som styrelserna framlagt i nämnda skrivelse bygger på promemorians innehåll. Förslagen avser dels vissa lagstiftningsåtgärder, bl. a. ändring i uppsiktslagen, och dels vissa andra åtgärder. De föreslagna åtgärderna är tänkta som ett provisorium intill dess en mera slutlig lösning av de problem som sammanhänger med ägosplittringen inom storskiftesbygden kan genomföras. Jag återkommer senare till förslagets närmare innebörd.

Över förslagen har efter remiss yttranden avgivits av 1958 års jordlagsutredning, länsstyrelsen i Kopparbergs län, som jämväl överlämnat yttranden från hushållningssällskapet, lantbruksnämnden och överlantmätaren i länet, samt av Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet Landsbygdens folk.

Sedan ärendet härefter beretts inom jordbruksdepartementet anhåller jag nu att få anmäla detsamma.

Gällande bestämmelser

Lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk innehåller regler beträffande tillsyn och kontroll från det allmännas sida över den enskilda jordbruksjordens skötsel och hävd. I den inledande bestämmelsen stadgas att, om brukningsdel omfattar odlad jord till en vidd överstigande två hektar, uppsikt skall hållas däröver att brukningsdelen ej vanhävdas. Med vanhävd avses antingen att jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras, eller att för jordbruket erforderliga byggnader bortföres eller lämnas utan nödigt underhåll. Uppsikten utövas av lantbruksnämnderna (1 §).

Lagen gäller icke beträffande mark som tillhör kronan (14 §).

Tillämpligheten av lagens vanhävsbegrepp är i betydande mån inskränkt med hänsyn till jordbruksekonomiska synpunkter och verksamheten för jordbrukets rationalisering. Till vanhävd räknas sålunda ej att jordbruk å brukningsdel eller del därav nedlägges, om det med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och belägenhet samt övriga omständigheter måste anses olämpligt att driva varaktigt jordbruk där. Ej heller anses den omständigheten att byggnad bortföres eller lämnas utan nödigt underhåll såsom vanhävd, om byggnaden blivit obehövlig till följd av sådan förändring i driften av jordbruket, som är till varaktig fördel för detsamma, eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som står i överensstämmelse med en ändamålsenlig planläggning av jordbruket i orten, eller ock av annan giltig anledning (2 § första och andra styckena). Ägaren av brukningsdel kan hos lantbruksnämnden påkalla prövning huruvida förhållande föreligger, som enligt nyss återgivna stadganden berättigar till att nedlägga jordbruket på brukningsdelen eller del därav eller till att bortföra byggnad eller lämna den utan nödigt underhåll (2 § tredje stycket).

Brukningsdel må vidare utan hinder av bestämmelserna i lagen tagas i anspråk för bostadsändamål eller för att bereda plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte (12 §).

Ansvar för avhjälpande av vanhävd i fråga om byggnader åvilar ägaren och i fråga om jorden i första hand brukaren (3 §). Under vissa förhållanden kan dock ägaren bli ansvarig för vanhävd av jorden även då brukningsdelen brukas av annan (8 §).

Beträffande förfarandet vid ingripanden enligt lagen gäller i huvudsak följande bestämmelser.

Finner lantbruksnämnden på grund av inkommen anmälan eller eljest skälig anledning antaga att vanhävd förekommer skall nämnden företaga besiktning å brukningsdelen, varvid protokoll skall föras över gjorda iakttagelser (4 §).

Om vid besiktning konstateras att det föreligger vanhävd på brukningsdelen skall nämnden omedelbart söka med den som är ansvarig för avhjälpande av vanhävden träffa skriftlig överenskommelse, varigenom denne åtager sig att inom viss tid vidtaga erforderliga åtgärder. I överenskommelsen skall utsättas tid, inom vilken varje särskild åtgärd skall vara verkställd. Tiden bör i allmänhet ej överstiga två år men må, där så ansesoundgängligen erforderligt, utsträckas till fyra år. Tillika må i överenskommelsen fastställas vite för underlåtenhet att fullgöra densamma (5 §).

Om överenskommelse ej kan träffas eller åtagande i överenskommelse ej fulligöres, skall lantbruksnämnden utan dröjsmål anmäla förhållandet till länsstyrelsen och därvid ange de åtgärder som nämnden finner nödiga för vanhävdens avhjälpande (6 §). Då anmälan skett, skall länsstyrelsen höra den ansvarige samt, om denne så påkallar, förordna om syn. Sådan hålles av tre gode män, som utses av länsstyrelsen. Synemännen skall snarast möjligt på stället undersöka förhållandet samt senast inom fjorton dagar efter synen till länsstyrelsen inkomma med skriftlig redogörelse för vad som förekommit vid synen. Länsstyrelsen skall därefter föreskriva de åtgärder, som erfordras för vanhävdens avhjälpande, samt förelägga den ansvarige viss tid, inom vilken varje särskild åtgärd skall vara verkställd. För att framtinga verkställighet av givet föreläggande må länsstyrelsen i vissa fall fastställa vite för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse ävensom fälla till sådant vite (7 §).

Är den för vanhävden ansvarige på grund av medellöshet eller annan giltig orsak ur stånd att avhjälpa vanhävden skall ingripande enligt lagen icke ske. Föreligger sådant fall och är fråga om vanhävd av jorden på brukningsdel, som brukas av annan än ägaren, äger lantbruksnämnden, därest ägaren kan antagas vara i stånd att avhjälpa vanhävden, mot denne företaga ingripande på samma sätt, som om han vore brukare (8 §).

Av lagens övriga bestämmelser må här endast nämnas att klagan över länsstyrelsens beslut i ärende enligt lagen må föras hos Kungl. Maj:t medan klagan över lantbruksnämndens beslut i ärende, som avses i 2 § tredje stycket (prövning huruvida nedläggning av jordbruket må ske etc.), må föras hos lantbruksstyrelsen, vars beslut i dylikt ärende ej får överklagas (13 §).

Det må framhållas att lantbruksstyrelsen i sitt år 1956 avgivna betänkande föreslog vissa ändringar i uppsiktslagen men att betänkandet framförallt innehöll en ingående analys av de motiv som uppbär uppsiktslagen och allmänna riktlinjer för lagens tillämpning. Förslagen har icke föranlett proposition till riksdagen. I 1958 års jordlagsutrednings uppdrag ingår emellertid även att företaga en översyn av uppsiktslagen.

I *rationaliseringskungörelsen* den 11 juni 1948 (omtryckt, se SFS 1959: 246) meddelas bestämmelser om det statliga stödet till jordbrukets yttre och inre rationalisering m. m. Särskilt följande bestämmelser är av intresse i föreliggande sammanhang.

Enligt 1 § skall lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna genom att lämna stöd till yttre och inre rationaliseringsåtgärder på jordbrukets område främja strävandena att höja jordbruksnäringens effektivitet och skapa tillfredsställande försörjningsmöjligheter för dess utövare. Med yttre rationalisering förstås fastighetsregleringsåtgärder, som avser att skapa ökade möjligheter till rationell brukning genom förändring av brukningsenhets storlek eller förbättring av dess ägosammansättning eller genom förbättring i övrigt av ägoanordningen (4 §).

Lantbruksnämnderna skall genom råd och upplysningar verka för genomförande av yttre rationaliseringsåtgärder samt biträda vid planläggningen av sådana åtgärder. Lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna har vidare till uppgift att, där yttre rationalisering erfordras för att skapa tillfredsställande försörjningsmöjligheter, underlätta bildandet av till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter genom sammanslagning eller komplettering med jordbruksjord eller skogsmark ävensom att i övrigt främja yttre rationalisering av brukningsenheter, som icke är lämpade för sitt ändamål (6 § första och andra styckena).

Enligt 7 § kan lantbruksnämnd för att främja den yttre rationaliseringen inköpa mark, inlösa mark enligt vad som stadgas i jordförvärvslagen, väcka fråga om expropriation för stärkande av ofullständiga jordbruk samt överlåta av nämnden förvärvad mark. Vidare kan lantbruksnämnd lämna ekonomiskt stöd i form av länegaranti eller statsbidrag.

Lantbruksstyrelsens och lantmäteristyrelsens förslag

Den på styrelsernas uppdrag utarbetade *promemorian* innehåller till en början en redogörelse för *storskiftesbygdens omfattning och jordbruksförhållandena* inom denna bygd. Av redogörelsen framgår i huvudsak följande.

Storskiftesbygden omfattar norra och mellersta Dalarna. Det geografiskt sett centrala partiet utgöres av Siljansbygden. Åkerarealen i storskiftesbygden uppgår till omkring 50 000 ha och arealen skogsmark till omkring 1 600 000 ha; för hela Kopparbergs län är åkerarealen omkring 97 000 ha och arealen skogsmark omkring 2 000 000 ha. De från jordbrukssynpunkt bästa delarna av länet är i stort sett belägna dels utanför storskiftesbygden och dels i vissa av de sydligaste storskiftessocknarna. I en del av sistnämnda socknar är jordbruksförhållandena närmast jämförliga med förhållandena i södra länsdelen. Beträffande övriga socknar i storskiftesbygden är nu ifrågavarande problem i hög grad aktuella. I vissa av socknarna, t. ex. de vid Siljan belägna, förekommer relativt stora sammanhängande områden med förhållandevis goda förutsättningar för jordbruk. Klimatet begränsar dock jordbrukets möjligheter. Skogsbruket är dock här det dominerande nä-

ringsfånget. Jordbruket bedrivs övervägande i enheter av småbruks karaktär, ehuru på längre sikt vissa förutsättningar torde finnas för jordbruksdrift i större enheter. I de längst i norr belägna delarna av storskiftesbygden är skogsbruks- och småbrukskaraktären än mer utpräglad. Jordbruk torde här på längre sikt komma att bedrivas enbart såsom stödjordbruk i begränsad utsträckning vid sidan av skogsbruket.

I promemorian lämnas härefter följande uppgifter från 1956 beträffande fördelningen på storleksgrupper av brukningsenheterna inom storskiftesbygden med undantag av vissa områden av Sundborns m. fl. socknar, vilka områden är av obetydlig omfattning.

Antal brukningsenheter med en åkerareal av

<2 ha	2—10 ha	>10 ha	Summa
7 572	6 349	959	14 880
51 %	43 %	6 %	

Det anföres i promemorian i anslutning härtill: Såsom framgår av tabellen har brukningsenheterna i stor utsträckning tämligen liten jordbruksareal. Stundom har de dock betydande skogsareal. Huvudparten av jordbruken utgör kombinerade jordbruk och skogsbruk, där jordbruksdelen väl icke bildar tillräckligt försörjningsunderlag men ändock är så stor, att den kräver en väsentlig del av brukarens arbetstid och kan ge en tämligen betydande del av brukarens förtjänst, som i övrigt utfylles av inkomst från den till brukningsenheten hörande skogen och eventuellt även av arbete utanför brukningsenheten.

I promemorian behandlas vidare frågan om *ägospplittringen* inom storskiftesbygden och härom anföres följande.

Såsom allmänt känt är utmärkes jordförhållandena i stora delar av storskiftesbygden av en ovanligt långt gången ägospplittring, åstadkommen i viss utsträckning genom legala förrättningar under tiden före jorddelningslagens ikraftträdande men i mycket stor utsträckning även genom privata sämjedelningar, arealöverlåtelse, andelsöverlåtelse i särskilda områden samt kombinationer av nu angivna slag av åtgärder. I stor utsträckning är dessutom äganderättsförhållandena oklara. Man har i stor utsträckning underlåtit att söka lagfari även å fång, beträffande vilka förutsättningar för lagfart föreläggat.

Anledningen till det sålunda rådande tillståndet är i avsevärd mån att söka i befolkningens starka känsla för värdet av äganderättslig anknytning till jorden. Vid arvfall delas den i arvsmassan ingående jorden och skogen i flertalet fall så, att envar arvinge erhåller andel i varje särskild fastighet, oberoende av huruvida arvingarna ägnar sig åt jordbruk eller har annan sysselsättning i orten eller på annan ort inom eller utom riket. Inlösen delägarna emellan kommer därefter vanligen icke till stånd.

Det torde utan vidare stå klart att jordbrukarnas och lantbruksnämndens strävanden att rationalisera jordbruket i stora delar av storskiftesbygden måste stöta på utomordentliga svårigheter. Där jordförhållandena utmärker sig för sådan ägospplittring och oreda i äganderättsförhållandena som här är fallet, är det ej som i de flesta övriga jordbruksbygder i riket möjligt att nå avsett resultat genom att länka in utvecklingen i en fortgå-

ende process innebärande successiva sammanslagningar, markbyten etc. för storleks- och arronderingsrationalisering. I praktiken är det här ej möjligt att med denna metodik inom rimlig tid uppnå några verksamma resultat i stort i fråga om strukturförbättring. Uppenbart är sålunda att såväl storleks- som arronderingsrationaliseringen i dessa bygder i huvudsak endast kan genomföras i anslutning till fastighetssaneringar i större skala. Lantbruksnämnden får här i huvudsak inrikta sig på att genom sin aktiva inköpspolitik anskaffa rationaliseringsreserver, som vid kommande fastighetssanering försäljes eller på annat sätt fördelas för storleksrationalisering. Sedan väl sanering kommit till stånd har därmed de fastighetsmässiga förutsättningarna skapats för en fortsatt, successiv storleksrationalisering.

Fastighetssaneringar av här avsett slag bedrivs f. n. i betydande omfattning i storskiftesbygden i form av laga skiften. F. n. pågår laga skiften i hela Sollerö och Siljansnäs socknar, stora delar av Mora socken samt vissa delar av Ore socken. Laga skiften har tidigare ägt rum huvudsakligen inom Mora och Ore socknar. Dessutom har laga skiften enligt äldre lagstiftning övergått en stor del av Vänjan samt spridda delar av huvudsakligen Mora, Ore och Järna socknar. I det stora hela har emellertid den nu ifrågakvarande delen av Kopparbergs län icke varit föremål för laga skifte.

I promemorian framhålles vidare, att det under senare år blivit en allt vanligare iakttagelse i dessa bygder att brukningen av åkerjord övergivits. Det har härvid ej blott varit fråga om nedläggande av jordbruk å avsides belägna ägor, ensamliggande gårdar eller smärre byar i skogstrakterna utan på vissa håll har nedlägningsprocessen spritt sig även till de välbelägna jordbruksområdena. Dessa jordbruksområden är som regel splittrade i ett mycket stort antal skiften. Ofta utgöres skiftena av långsmala remsor på något tiotal meters bredd. På sådana åkerområden, anföres vidare i promemorian, kan man nu i många fall iakttaga obrukade små åkerremsor, spridda i ett oregelbundet mönster och med växlande täthet över det större åkerområdet. I vissa fall uppgår den obrukade jorden till 35—40 procent av åkerarealen. Alla grader av eftersatt brukning förekommer, från ett par års oslagen vall till igenväxning med buskar. I somliga fall är områdena på god väg att växa igen till skogsmark.

För att ge en ungefärlig uppfattning om inom vilka områden särskilda åtgärder för vidmakthållande av jordbruket är mest angelägna återopas i promemorian en *översiktlig undersökning*, som *lantbruksnämnden* och *överlantmätaren* under hösten 1959 verkställt på uppdrag av lantbruksstyrelsen och lantmäteristyrelsen. I redogörelsen för denna undersökning anföres bl. a. att det område, där goda förutsättningar finnes för jordbruksdrift i större skala och där rationaliseringsåtgärder är trängande angelägna, omfattar socknarna Leksand, Ål, Gagnef, Stora Tuna, Aspeboda, Torsång, Gustafs, Säter, Vika och Sundborn. Det framhålles emellertid, att även inom de flesta övriga socknarna i storskiftesbygden ett synnerligen trängande behov av yttre rationaliseringsåtgärder måste anses föreligga, ehuru dessa så gott som uteslutande är hänförliga till skogsbruket.

I promemorian redogöres härefter för *konsekvenserna av den nuvarande utvecklingen av brukningsförhållandena i storskiftesbygden*. Därvid framhålles i huvudsak följande.

Om en relativt betydande del av den nuvarande åkerarealen lämnas obrukad under en följd av år och vanhävderna t. o. m. går så långt, att busk- eller skogsvegetation växer upp, kommer det att uppstå betydande kostnader och svårigheter, om man längre fram i samband med ett blivande omskifte skulle vilja åter använda marken för jordbruksändamål. I själva verket torde dessa kostnader och svårigheter bli så stora, att det torde vara mest realistiskt att räkna med att basen för det framtida jordbruket i orten kommer att minskas.

Vidare är det uppenbart att vanhävderna också kan skapa svårigheter för de jordbrukare i orten, som fortfarande vill ägna sig åt jordbruket. De obrukade skiftena är ofta ogräsbemängda. Där busk- eller skogsvegetation kommer in på vissa skiften, medför detta en i vissa fall betydande försämring av möjligheterna att bruka angränsande skiften. De nu påtalade olägenheterna blir dessutom särskilt kännbara i dessa trakter, eftersom skiftena där i regel är mycket små och smala, och olägenheterna av att busk- eller skogsvegetation förekommer å angränsande skiften därför blir proportionsvis mycket större än vad normalt är fallet.

Än allvarigare är ju att om denna vanhävd blir bestående och ytterligare sprider sig, även de jordbrukare som varit och är intresserade av att bedriva och förkovra sin näring helt naturligt kan gripas av pessimism och olust inför den berörda nedåtgående utvecklingen för jordbruket även i goda jordbruksområden. Detta kan ju innebära risk för att jordbruket mer eller mindre går till spillo i stora delar av dessa jordbruksbygder.

I de bygder där jordbruket ändock består till dess att laga skiftet kommer till stånd kan den beskrivna utvecklingen leda till att avgränsningen mellan skogbevuxen mark och åker blir oregelbunden och ur brukningssynpunkt olämplig. En ändamålsenlig planläggning av arealanvändningen vid laga skifte kan härigenom avsevärt försvåras.

Beträffande *möjligheterna att vidmakthålla jordbruket* anföres i promemorian till en början följande.

Det enda som mera generellt kan trygga jordbrukets vidmakthållande på lång sikt är att brukningsförhållandena blir sådana, att jordbruket ger ett skäligt utbyte för det arbete, som lägges ned på detsamma, och därigenom även intresset för jordbruket hålles vid liv. En sådan förändring av brukningsförhållandena i dessa trakter förutsätter både omskifte och en ganska genomgripande storleksrationalisering. Ett genomförande av dessa åtgärder måste beräknas draga avsevärd tid.

Vad man bör eftersträva under tiden till dess en dylik mera definitiv lösning kan åstadkommas synes i första hand vara att bevara det intresse för jordbruket, som ännu finnes, och att hindra att förutsättningar för bedrivande av jordbruk ytterligare försämras i de bättre bygderna.

I avvaktan på skifte har lantbruksnämnden i den mån så varit möjligt sökt stimulera till och förmedla sammanslagningar av obrukade skiften med andra fastigheter. Nämnden har därvid även eftersträvat att inköpa sådana skiften för samma syfte. Vidare har nämnden sökt stimulera till arrenden av dylika obrukade skiften. På dessa vägar har även vissa resultat nåtts, ehuru dessa av skilda orsaker ej varit av den omfattning att de kunnat få någon större betydelse för vanhävdensfrågornas lösning.

Det har visat sig att det allmänna ej haft någon effektiv lagstiftning till sitt förfogande, med vilken jordens hållande i hävd i dessa bygder kunnat tryggas.

I promemorian behandlas härefter frågan om en *utvidgning av uppsiktslagens tillämplighet* med hänsyn till de särskilda förhållandena inom storskiftesbygden. Det erinras därvid om att i olika sammanhang önskemål framförts om en skärpning av vanhävdslagstiftningen för att kunna ingripa till skydd för grannelagsintressen. I 1956 års betänkande om ändringar i uppsiktslagstiftningen berörde lantbruksstyrelsen detta problem. Styrelsen fann emellertid då att det för riket i stort närmast var fråga om åtgärder för att hindra ogrässspridning. Denna fråga borde, ansåg styrelsen, lösas frislående och ej genom skärpning av uppsiktslagen eller utvidgning av dess tillämpningsområde.

I promemorian framhålles nu, att det alltjämt vad angår större delen av riket framstår såsom ytterst diskutabelt att intaga speciella bestämmelser rörande ogrässspridning i uppsiktslagen eller att eljest i densamma införa av grannelagshänsyn dikterade stadganden. Emellertid, framhålles vidare, råder beträffande storskiftesbygden i Kopparbergs län från landet i övrigt avvikande förhållanden när det gäller uppsiktslagens användning för att tillgodose grannelagsintressen. Det är nämligen här icke frågan om synpunkter rörande ogrässspridning och övriga grannelagshänsyn rörande brukningen som är tyngst vägande. Av än större betydelse är att vanhävden i dessa bygder till följd av den enorma ägosplittringen kan få konsekvenser i fråga om jordbrukets bestånd på ett helt annat sätt och i ojämförligt högre grad än vad fallet är i bygder med mera normala fastighetsförhållanden. På grund härav är det i första hand ej fråga om — som i gällande uppsiktslag — att skydda vissa brukningsenheter, som anses böra bestå. Det gäller i stället att för framtiden skydda vissa jordbruksområden, oberoende av till vilka fastigheter de hör. Det är från denna synpunkt likgiltigt, om jorden i dag hör till fastigheter som har större eller mindre åkerareal än två ha. Då, såsom tidigare angivits, drygt hälften av fastigheterna i storskiftesbygden har en åkerareal understigande två ha och det härjämte beträffande fastigheter, vars åkerareal överstiger två ha, kan visa sig att jordbrukets lönsamhet är så ringa att brukaren ej rimligen kan åläggas fortsätta att bruka jorden, utgör uppsiktslagen, sådan den nu är utformad, ej ett verksamt korrektiv mot vanhävd i dessa bygder. Med hänsyn till vad sålunda och i övrigt anförts föreslås i promemorian att, beträffande sådana områden inom storskiftesbygden, där jordbruket anses böra bibehållas i fortsättningen, uppsiktslagen göres tillämplig även å brukningsenheter med mindre än två ha odlad jord.

Som tidigare nämnts föreslås i promemorian även vissa *ytterligare åtgärder* till skydd för jordbruket. Som skäl härtill anföres, att det ibland ej är tillfyllest att ingripa först sedan utvecklingen gått så långt att vanhävd i lagens mening med säkerhet kan konstateras föreligga. Sedan brukningen övergivits på ett skifte kan det i många fall dröja flera år innan förhållandena blivit sådana att jordbrukets vidmakthållande på just detta skifte äventyras. Härtill kommer, att det, enligt vad erfarenheten visat, ofta dröjer

lång tid, kanske upp till ett par år, innan ett ärende rörande föreläggande enligt uppsiktslagen slutbehandlats genom olika instanser. Ingripanden endast beträffande de enstaka skiften, där vanhävd kan konstateras, kommer sålunda icke att beröra den utvecklingsprocess, som man här vill ge möjligheter till att bryta, på sådant stadium att de verkligen får den avsedda samlade effekten. Genom den allmänna tendensen till att överge brukningen och icke minst de psykologiska följdverkningarna härav kommer bygdens fortbestånd som jordbruksbygd allvarligt i fara långt innan vanhävd inträtt å ifrågavarande jord. Även om mycket skulle vinnas genom den föreslagna skärpningen av uppsiktslagen föreligger, anföres vidare i promemorian, behov av snabbare verkande åtgärder.

I promemorian behandlas härefter frågan om en effektivisering av lantbruksnämndens inköps- och förmedlingsverksamhet. Denna fråga och därmed sammanhängande spörsmål har emellertid av lantmäteristyrelsen och lantbruksstyrelsen sedermera upptagits till särskild behandling i skrivelse den 25 november 1960 med förslag till åtgärder för effektivisering av jordbrukets och skogsbrukets rationalisering i Kopparbergs län.

I promemorian ställes därefter frågan om anledning föreligger att överväga möjligheter till *tvångsinlösen av obrukade skiften*. Det erinras om att redan nu finnes möjligheter till tvångsinlösen av jordbruksjord och skogsmark jämlikt bestämmelserna i expropriationslagen om expropriation för stärkande av ofullständiga jordbruk. Emellertid framhålles att dessa stadganden icke torde vara av nämnvärd betydelse för frågan om en lösning av nu föreliggande vanhävdsproblem. Med hänsyn härtill anses ej heller finnas skäl att överväga några andra former för tvångsinlösen av vanhävdad mark.

Vidare redogöres i promemorian för ett inom lantbruksstyrelsen tidigare utarbetat utkast rörande en annan form för tvångsingripande, nämligen *befogenhet för det allmänna att under viss tid förfoga över jord*, som ligger obrukad, med rätt och skyldighet för det allmänna att upplåta marken till brukande åt lämplig jordbrukare i trakten. Såsom huvudsakligt skäl för en lagstiftning av denna innebörd anföres i promemorian. Om det för jordbrukets vidmakthållande är av vikt att de möjligheter som kan finnas att förbättra brukningsförhållandena blir tillvaratagna och det jämväl finnes brukare i orten, som är intresserade av att bruka den där befintliga jorden, synes det föga rimligt, att detta skulle få hindras därför att vissa markägare föredrager att låta sin mark ligga obrukad framför att låta den användas av andra för produktivt ändamål. I promemorian anges vissa riktlinjer för utformandet och tillämpningen av en lagstiftning om sådan tvångsupplåtelse av brukningsrätt. Bl. a. skulle ingripande kunna ske, om jorden sedan minst två år ej blivit föremål för ändamålsenlig bearbetning och jordens produktion ej heller tillvaratagits. Förordnande om tvångsupplåtelse skulle meddelas av länsstyrelsen. Vissa regler föreslås rörande ersättning till jordens ägare. Nyttjanderättslagen anses inte böra bli tillämplig på denna form av upplåtelse.

Beträffande såväl den föreslagna specialbestämmelsen i uppsiktslagen som en eventuell lagstiftning om tvångsupplåtelse bör enligt promemorian gälla en *territoriell begränsning* av tillämpligheten. Bestämmelserna bör sålunda äga tillämpning endast inom sådant skifteslag i storskiftesbygden, som ej undergått laga skifte och beträffande vilket Kungl. Maj:t efter framställning av länsstyrelsen meddelar förordnande härom.

Lantbruksstyrelsens och lantmäteristyrelsens skrivelse ansluter sig i det väsentliga till vad som anförts i promemorian. Styrelserna framhåller, att det nu icke kan bli fråga om annat än åtgärder av provisorisk art i avbidan på de mera definitiva åtgärder som kan komma att vidtagas, sedan pågående utredningar särskilt av fastighetsbildningskommittén och 1958 års jordlagsutredning lett till resultat. De provisoriska åtgärderna bör enligt styrelserna begränsas till vissa områden, där koncentrerade insatser nu befinner sig. Den grundläggande åtgärden i det praktiska arbetet blir väsentligen att inom de olika områdena bedöma den lämpliga framtida markanvändningen. Det framhålles, att denna bedömning bör göras i nära samverkan mellan lantbruksnämnden och vederbörande lantmätare samt hushållningssällskapet och skogsvårdsstyrelsen ävensom med beaktande av de av statsmakterna fastslagna riktlinjerna och bestämmelserna beträffande investeringar för jordbrukets inre rationalisering.

Styrelserna framhåller vidare, att lösningen av de nu aktuella problemen i första hand bör sökas på frivillig väg, därvid viss effekt borde kunna ernås genom upplysnings- och förmedlingsverksamhet. Då emellertid till följd av den starka ägosplittringen och de oklara äganderättsförhållandena svårigheter kan uppstå att komma i kontakt med ägare eller innehavare av fastigheterna måste särskilda åtgärder vidtagas. Det är därjämte enligt styrelsernas mening angeläget att nå effekt inom kort tid och på grund härav måste de särskilda insatserna väljas så, att de kan göras med måttlig tid för förberedelser, sålunda bl. a. utan långvariga äganderättsutredningar.

I överensstämmelse med vad i promemorian föreslagits förordar styrelserna, att *uppsiktslagen* inom vissa delar av storskiftesbygden göres tillämplig å jordbruksjord oavsett arealen. Styrelserna framhåller att det icke är avsikten att ingripande skall kunna ske beträffande byggnader på små fastigheter, då det icke torde vara ekonomiskt försvarligt att investera i byggnader på sådana splittrade småjordbruk.

Styrelserna anför vidare, att direkta ingripanden till följd av den föreslagna provisoriska regeln i uppsiktslagen av följande skäl torde få måttlig frekvens. Risken för ett ingripande bör utgöra anledning för jordägare att överlåta mark eller upplåta nyttjanderätt till densamma. Vidare torde benägenheten att avyttra inägojord öka, om upplysning vinnes om möjligheterna att få behålla skogsmarken. Härutinnan framhåller styrelserna, att det torde vara möjligt inom ramen för gällande jorddelningslagstiftning att i de här aktuella områdena avskilja inägojord i förhållandevis stor utsträckning.

Ytterligare framhåller styrelserna, att lantbruksnämnden i avvaktan på en mer genomgripande fastighetsreglering bör i intimt samarbete med vederbörande lantmätare bedriva en *aktiv inköpsverksamhet*. Områden, som varaktigt skall användas för jordbruk, bör vidmakthållas genom bl. a. *ekonomiskt stöd* till behövliga förbättringsåtgärder. Det är enligt styrelsernas mening av stort intresse att lantbruksnämnden fortsätter och såvitt möjligt vidgar sin försöksvis påbörjade verksamhet med *förmedling av upplåtelser av nyttjanderätt* till områden som annars inte blir ekonomiskt väl nyttiggjorda. Beträffande skogsmarken får det ankomma särskilt på skogsvårdsstyrelsen att främja skogliga förbättringsåtgärder. Insatserna för att nå en samlad effekt bör, anför styrelserna vidare, inte minst avse *rådgivnings- och upplysningsverksamhet*, inriktad på att belysa såväl fördelarna av att hålla produktionsmedlen i användbart skick som vägarna att främja en utveckling i förbättrande riktning.

Styrelserna anför vidare. Sedan de genom nu berörda åtgärder avsedda provisoriska förbättringarna vunnits, kan det visa sig erforderligt att skapa ytterligare möjligheter för en fortsatt förbättring av utvecklingen. Därvid bör enligt lantbruksstyrelsens mening väljas en i lag reglerad *befogenhet för det allmänna* att under viss tid *förfoga över brukningsrätten till mark*, som icke utnyttjas av ägaren, och upplåta denna rätt till lämplig brukare. Beträffande den närmare utformningen av en sådan tvångsrätt hänvisas till vad i promemorian anförts.

Styrelserna har däremot funnit sig icke böra förorda bestämmelser om tvångsinlösen av mark eller om iordningställande av vanhävdad mark på ägarens bekostnad.

Styrelserna framhåller slutligen, att det för att råda bot på missförhållandena i de nu aktuella områdena synes vara nödvändigt att tidsbegränsa möjligheterna för dödsbo att inneha fast egendom. Emellertid torde denna fråga föra in på omfattande lagstiftningsåtgärder och styrelserna har därför ej upptagit den till behandling i nu förevarande sammanhang.

Remissyttranden

Samtliga remissorgan ställer sig i det väsentliga välvilliga till förslagen. Endast beträffande frågan om tvångsupplåtelse av brukningsrätt föreligger delade meningar. Dessutom har i några yttranden förordats en skärpning av uppsiktslagens vanhåvdsbegrepp för att möjliggöra ingripanden på tidigare stadium än uppsiktslagen f. n. medger.

Behovet av provisoriska åtgärder vitsordas genomgående.

Länsstyrelsen framhåller sålunda, att jordbruksförhållandena inom ifrågavarande delar av landet ter sig sådana, att skyndsamma åtgärder är av nöden för att skydda jordbruket från att tillfogas allvarliga skador för all framtid. Läget för jordbruksnäringen i dessa bygder torde, anför länsstyrelsen vidare, vara så kritiskt, att, om inte inom den närmaste tiden något åtgöres för att komma till rätta med missförhållandena, jordbruket kom-

mer att efter ett tiotal år här efter praktiskt taget ha upphört. Länsstyrelsen fortsätter sedan.

Detta förhållande är desto mera beklagligt som de områden, varom här är fråga, i betydande omfattning har goda förutsättningar att, såvitt nu kan bedömas, för överskådlig tid kunna nyttjas för jordbruk. En del av dessa områden tillhör dessutom den öppna, urgamla jordbruksbygden kring Siljan, vars landskapsbild skulle genomgå en fullständig förvandling om jordbruket i denna trakt helt lades ned. Personer med intresse av att även i framtiden driva jordbruk saknas icke i den s. k. storskiftesbygden i Dalarna, ehuru de svärbemästrade förhållanden, som sammanhänger med ägosplittningen, gör det med varje år svårare för dem att stanna kvar och utveckla sin näring.

En verklig lösning av problemet kan åstadkommas först genom en genomgripande sanering av fastighetsförhållandena. Arbetet härmed pågår sedan länge. Det kommer emellertid icke att leda till avgörande resultat inom sådan tid att den nu hotande nedläggningen av jordbruket kan avvärijas. Provisoriska åtgärder blir nödvändiga för att begränsa skadeverkningarna till dess en mera varaktig lösning av jordbruksproblemet i dessa bygder kan åstadkommas.

Överlantmätaren framhåller bl. a. följande.

Ägosplittningen kan icke bemästras annat än genom fastighetsregleringar av lagaskiftestyp på stora skifteslag, omfattande en eller flera byar eller hela socknar. Det finnes inom storskiftesbygden betydande områden med goda och lättbrukade jordar i stora och öppna fält, i och för sig väl lämpade som underlag för en rationell, mekaniserad jordbruksdrift men till följd av ägosplittningen upprandade i ett otal smala remsor med skilda ägare. Inom dylika områden skulle uppenbarligen genom laga skifte och tillräckligt långtgående storleksrationalisering möjligheter kunna öppnas att bedriva ett lönsamt och livskraftigt jordbruk. Även inom områden av här ifrågakarande art förekommer emellertid som följd av ägosplittningen och de ofta kaotiska äganderättsförhållandena att markremsor får ligga obrukade och vanhävdade, varigenom förut sammanhängande brukningsvärda områden delas sönder och förutsättningarna för att i framtiden erhålla för en rationell jordbruksproduktion erforderlig fältstorlek äventyras. Det är främst mot bakgrunden härav bedömningen bör ske av de av ämbetsverken föreslagna åtgärderna.

Lantbruksförbundet framhåller att styrelsernas förslag i och för sig kan ge anledning till vägande principiella invändningar därför att de åsidosätter jordägarens inflytande. De föreslagna åtgärderna är emellertid avsedda för en bygd, där jordäganderätten blivit så komplicerad att det i många fall inte kan tillförlitligen utredas vem som är ansvarig jordägare. Förbundet anser därför att de principiella tveksamheterna bör vika. Under betonande av att de föreslagna åtgärderna skall vara provisoriska och gälla ett område, där annars behövliga rättviseavvägningar kräver utredningar som ej rimligtvis svarar mot utredningsföremålets värde, tillstyrker förbundet att regler utarbetas och tillämpas efter de föreslagna riktlinjerna.

Riksförbundet Landsbygdens folk yttrar att det är svårt att avgöra vilken effekt de föreslagna åtgärderna kan få men att förbundet, med tanke på de oefterrättliga förhållanden som råder inom storskiftesbygden till skada för jordbruket, vill tillstyrka de föreslagna temporära åtgärderna.

Beträffande den föreslagna utvidgningen av uppsiktslagens tillämplighet anför 1958 års jordlagsutredning att den i och för sig finner den föreslagna åtgärden värd att överväga. Utredningen ifrågasätter emellertid, om frågan är av tillräcklig vikt för att böra utbrytas för separat lagstiftning i avvaktan på den allmänna översyn av uppsiktslagen som utredningen har i uppdrag att göra.

Länsstyrelsen tillstyrker att uppsiktslagen göres tillämplig på odlad jord inom ifrågavarande bygder oavsett brukningsenheterens areal. Även hushållningssällskapets förvaltningsutskott och lantbruksnämnden, vilka avgivit likalydande yttranden, biträder förslaget i denna del men förordar dessutom att vanhävsbegreppet inom berörda områden bestämmas så att med vanhävdad åker skall anses dels under minst ett år obrukad, ej besädd åkerjord med härdar av sådana ogräs, vars frön sprides med vinden, och dels åker från vilken skörd ej tagits under de två närmast föregående åren. En liknande inställning har överlantmätaren, som anser att den av styrelserna föreslagna utvidgningen av uppsiktslagens tillämplighet blir skäligen verkninglös, om icke lagens vanhävsbegrepp samtidigt skärpes så, att inskrivande kan ske icke endast mot långt framskriden vanhävd utan redan vid begynnande vanskötsel. Det är därvid enligt överlantmätaren likgiltigt, om man definierar vanhävd på sätt föreslagits i yttrandena från hushållningssällskapets förvaltningsutskott och lantbruksnämnden eller om man, på sätt skett i förslaget rörande tvångsupplåtelse av brukningsrätt, anser vanhävd föreligga, när jorden sedan minst två år tillbaka ej blir föremål för åtgärder för ändamålsenlig bearbetning och jordens produktion ej heller tillvaratages. Med denna skärpning av vanhävsbegreppet tillstyrker överlantmätaren den föreslagna ändringen i uppsiktslagen.

Länsstyrelsen har, i motsats till hushållningssällskapets förvaltningsutskott, lantbruksnämnden och överlantmätaren, en positiv inställning till förslaget om lagstiftning rörande tvångsupplåtelse av brukningsrätt och anser att frågan härom bör skyndsamt utredas. Länsstyrelsen utvecklar sin ståndpunkt på i huvudsak följande sätt.

Enligt länsstyrelsens mening — och väl också promemorieförfattarnas — är självfallet åtgärder på frivillighetens grund att föredra. Det medel som promemorian avser att lägga i samhällets hand, skall givetvis användas endast där det uppenbart inte går att på frivillighetens väg hindra att till jordbruk tjänlig mark inom en gammal jordbruksbygd får växa igen. Även om vissa svårigheter är förknippade med en lagstiftning av föreslaget innehåll, torde dessa inte bli så stora som de svårigheter för bygden och för de jordbrukare, som verkligen vill ägna sig åt jordbruket för framtiden, vilka skulle uppstå, om jordbruket helt skulle upphöra i dessa trakter. Risken härför är överhängande, om icke energiska åtgärder vidtages. Mot denna bakgrund framstår även åtgärder, som i en mindre kritisk situation skulle avvisas, såsom nödvändiga. Om lantbruksnämnden ges tillräckliga resurser för sin inköpsverksamhet och för en aktiv förmedling i syfte att på frivillighetens väg överföra nyttjanderätt till aktiva jordbrukare, torde den ifrågasatta lagstiftningen mest komma att tjäna såsom ett påtryck-

ningsmedel gentemot jordägare, som är ovilliga att själva återuppta odlingen av sin jord eller träffa avtal därom med någon aktiv jordbrukare.

I överensstämmelse med vad i uppsiktslagen finnes stadgat bör även vid temporär upplåtelse av nyttjanderätt till mark bruksningsdel utan hinder härav få tas i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte.

Hushållningssällskapets förvaltningsutskott och lantbruksnämnden framhåller i denna fråga, att den föreslagna lagstiftningen torde komma att medföra en oproportionerligt stor arbetsinsats från det allmännas sida i förhållande till den förväntade effekten, varför förslaget i denna del i möjligaste mån bör ersättas med åtgärder som mer verksamt underlättar en storleksrationalisering. Enligt dessa remissorgan bör i stället inlösen av mark och överförande av marken till aktiva jordbrukare komma till användning.

Överlantmätaren avstyrker förslaget på i huvudsak den grunden, att den förordade lagstiftningen torde innebära en principiell nyhet i svensk rätt med tämligen svåröverskådliga konsekvenser, vilka underskattats i promemorian. Det kan enligt överlantmätarens mening befaras, att en lagstiftning av avsett slag icke kan göras enkel och att tillämpningen kommer att kräva stora arbetsinsatser från bl. a. uppsiktsorganens sida. Vidare skulle det i många fall säkerligen bli svårt att förmå de berörda jordägarna att klart inse skillnaden mellan ett tvångsvis övertagande av bruksningsrätten och en expropriation av äganderätt.

Lantbruksförbundet framhåller, att ett psykologiskt hinder ligger däri att promemorian förslag om tvångsupplåtelse utgör ett försök att komma tillrätta med uppenbara missförhållanden, som har sin rot i befolkningens stora respekt för jordägarerätten, genom att hos samma befolkning åsidosättes just denna respekt. Åtgärdernas effektivitet lär därför, anför förbundet vidare, bli mycket beroende av att man genom välskött upplysning övervinner denna antagna motvilja hos dem som skall dra fördel av förslaget, bygdens jordbruk till fromma.

Departementschefen

Utmärkande för fastighetsförhållandena inom storskiftesbygden i Kopparbergs län är en sedan mycket lång tid tillbaka rådande och under vissa tidsskeden starkt ökad ägosplittring. Orsakerna till att utvecklingen på fastighetsbildningens område inom detta län tagit andra vägar än inom riket i övrigt torde väl främst vara att söka i befolkningens starka känsla för äganderätt till jord: ägare av jord har i allmänhet varit ovilliga att avhända sig sin egendom, även om de själva inte brukat jorden eller till och med bott i annan del av landet eller utomlands. Detta har lett till ett ganska allmänt bruk av olämpliga former för delning vid arvfall eller vid andra fång av de lotter, som utlagts vid storskiftena. Såsom exempel på berörda förhållanden må anföras de talrikt förekommande sämjedelningar, som verkställt av jordägarna själva och vanligen ej angivits vare sig på

karta eller i annan handling. Ofta kan ur tillgängliga fångeshandlingar uppgift ej erhållas, huruvida överlåtelsen avsett andel i hemman eller blott förvärv av en viss areal mark, huruvida med arealförvärv åsyftats hemmansdel eller avsöndring samt om och i vad mån skogsmark och andra åtföljder inbegripits i fånet.

Nu angivna och andra förhållanden har resulterat i — förutom en stark ägosplittring — även oklara äganderättsförhållanden och bristande överensstämmelse mellan formell och reell äganderätt.

De säregna jordförhållandena i storskiftesbygden, som innehåller drygt hälften av länets åkerareal och drygt tre fjärdedelar av länets skogsmarksareal, har nödvändiggjort speciallagstiftning inom olika områden av fastighetsrätten. Mest bekant torde vara lagen den 17 juni 1932 med särskilda bestämmelser om delning av jord å landet inom vissa delar av Kopparbergs län, den s. k. Dalalagen. Vidare kan nämnas lagstiftning med särskilda bestämmelser om lagfart och om förande av fastighetsbok samt om äganderättsutredning och sammanläggning av fastigheter.

Allmän enighet råder om att den påtalade ägosplittringen inte kan bemästras och rationella brukningsenheter skapas, med mindre genomgripande fastighetsregleringar inom större sammanhängande områden kommer till stånd. Vissa åtgärder i detta syfte har på sina håll vidtagits. Sålunda har med stöd av de särskilda skiftesbestämmelserna fastighetsregleringar utförts inom några socknar och inom vissa andra socknar pågår förändringar av detta slag.

En allmän översyn av jorddelningslagstiftningen pågår för närvarande genom 1954 års fastighetsbildningskommitté. Viktiga delar av jordlagstiftningen i övrigt är föremål för överarbetning av 1958 års jordlagsutredning. Det kan förväntas att de problem som sammanhänger med jordförhållandena i storskiftesbygden kommer att ägnas särskild uppmärksamhet under detta utredningsarbete. Det torde vara berättigat att hoppas att härigenom effektivare medel än nu på längre sikt kommer att ställas till myndigheternas förfogande för att bemästra storskiftesbygdens speciella problem. Man måste dock utgå från att det kommer att dröja avsevärd tid innan den lagstiftning, varom här är fråga, kan vara genomförd, så att den kan lämna några praktiska resultat. I detta sammanhang vill jag också erinra om att lantmäteristyrelsen utarbetat förslag till äganderättsutredning och lagfart inom vissa områden i Kopparbergs län, vilket förslag upptagits i en den 31 december 1960 dagtecknad, till chefen för jordbruksdepartementet avgiven promemoria. I denna föreslås vissa åtgärder som syftar till att skapa gynnsammare förutsättningar för den i Kopparbergs län pågående fastighetsregleringsverksamheten men som även i övrigt är av väsentlig betydelse för jordbrukets och skogsbrukets rationalisering samt för samhällsutvecklingen i allmänhet i länet. Detta ärende remissbehandlas för närvarande. På grund av att de föreslagna åtgärderna innefattar ett flertal svåröverskådliga och invecklade rättsfrågor, som kräver noggrann behandling, torde proposition i detta ärende ej kunna föreläggas årets riks-

dag. Däremot torde inom kort kunna framläggas proposition med förslag till åtgärder för jordbrukets och skogsbrukets rationalisering, grundat på det tidigare omnämnda av lantmäteristyrelsen och lantbruksstyrelsen den 25 november 1960 avgivna förslaget angående denna fråga.

Jag vill i sammanhanget vidare erinra om att ett av f. d. generaldirektören Harald Malmberg framlagt betänkande (SOU 1959: 31) med förslag till särskild lagstiftning om myrslogar inom de på bekostnad eller med understöd av staten storskiftade delarna av Kopparbergs län efter avslutad remissbehandling för närvarande prövas inom justitiedepartementet.

Lantbruksstyrelsen och lantmäteristyrelsen har nu ansett omedelbara åtgärder påkallade och det är mot bakgrunden härav som styrelsernas föreliggande framställning måste ses.

Styrelserna syftar till att få till stånd vissa åtgärder som kan vara ägnade att i avbidan på en mera slutlig lösning motverka att läget ytterligare förvärras. Remissorganen har i allmänhet anslutit sig till tanken att provisoriska åtgärder ofördröjligen bör vidtagas. Även jag biträder denna åsikt. De synpunkter styrelserna framfört beträffande behovet av snara åtgärder och de risker som är förbundna med en fortsatt utveckling efter nuvarande linjer är enligt min mening övertygande. Jag vill även erinra om länsstyrelsens uttalande att läget för jordbruksnäringen i dessa bygder torde vara så kritiskt, att, om inte något åtgöres inom den närmaste tiden för att komma till rätta med missförhållandena, jordbruket kommer att efter ett tiotal år härefter praktiskt taget ha upphört. Vidare kan nämnas att jordbruksutskottet i sitt till 1960 års riksdag avgivna utlåtande (nr 19) i anledning av proposition rörande viss omorganisation av lantmäteriväsendet med mera bland annat yttrat, att det vore av sådan vikt att söka komma till rätta med de otillfredsställande förhållandena i berörda trakter att utskottet ville uttala sig för att Kungl. Maj:t, oberoende av pågående utredningsarbeten beträffande fastighetsbildnings- och jordlagsstiftningen, övervägde jämväl andra ändringar i gällande regler och bestämmelser för att på så sätt påskynda skiftesverksamheten i länet.

Vad därefter angår frågan om *vilka åtgärder som nu bör vidtagas* innebär styrelsernas förslag, såvitt nu är i fråga, att viss lagstiftning genomföres.

Den lagstiftning, som styrelserna i första hand föreslår, avser en skärpning av lagen om uppsikt å jordbruk så, att denna inom storskiftesbygden blir tillämplig utan begränsning till viss areal. Om ytterligare åtgärder sedermera befinnes erforderliga, bör enligt lantbruksstyrelsens mening övervägas en i lag reglerad befogenhet för det allmänna att förfoga under viss tid över brukningsrätten till mark som ligger obrukad och att upplåta denna rätt till lämplig brukare.

Den föreslagna skärpningen av uppsiktslagen har godtagits av flertalet remissorgan. I några yttranden har förordats, att även vanhävdsbegreppet skärpes, såvitt gäller storskiftesbygden, så att ingripande kan ske på ett tidi-

gare stadium än den nuvarande lagen medger. Förslaget rörande lagstiftning om tvångsupplåtelse av brukningsrätt har avstyrkts av flertalet remissorgan.

Enligt min mening inger tanken på lagstiftning om tvångsupplåtelse av brukningsrätt betänkligheter av principiell och praktisk art. Utformningen av en sådan lagstiftning torde vidare kräva ingående överväganden och konsekvenserna av en lagstiftning rörande denna fråga är svåra att överblicka. I viss mån torde för övrigt ändamålet med förslaget kunna tillgodoses, om man skapar möjlighet att ingripa enligt uppsiktslagen på ett tidigare stadium än som nu kan ske.

Eftersom det nu närmast gäller att få till stånd provisoriska åtgärder utan större tidsutdräkt anser jag att man för närvarande inte bör ge sig i kast med en så pass vidlyftig och diskutabel fråga som den föreslagna tvångslagstiftningen. Av huvudsakligen samma skäl anser jag även, att det av styrelserna anvisade men ej närmare behandlade uppslaget att råda bot på nu aktuella missförhållanden genom en lagstiftning, som innebär att dödsbos rätt att inneha fast egendom skulle tidsbegränsas, ej för närvarande bör närmare övervägas.

Jag torde härefter få övergå till att närmare behandla frågan om en *skärpning av uppsiktslagen*. Av skäl som styrelserna anfört bör den föreslagna skärpningen av denna lag begränsas till jordvanhävd.

Enligt uppsiktslagen kan lantbruksnämnden inskrida mot vanhävd av jordbruk om den odlade jorden å brukningsdelen i fråga uppgår till mer än två hektar. Vanhävd i lagens mening föreligger om jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras.

För tillämpningen av uppsiktslagen spelar undantagen från vanhävdsbegreppet en väsentlig roll. I 2 § första stycket föreskrives sålunda, i avseende å jordvanhävd, att till vanhävd inte är att hänföra nedläggande av jordbruk å brukningsdel eller del därav, om med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och belägenhet samt övriga omständigheter det måste anses olämpligt att där driva varaktigt jordbruk. Denna undantagsbestämmelse innebär att man vid bedömandet av frågan om ett jordbruk bör få nedläggas har att beakta huruvida driften av jordbruket är förenlig med vanliga ekonomiska principer. I vissa fall kan det emellertid även från andra synpunkter än rent ekonomiska vara olämpligt att vidmakthålla jordbruket. Jag vill erinra om att i den proposition (1959:148) om statligt stöd till jordbrukets rationalisering, som förelades 1959 års riksdag, även frågan om överförande av sämre jordbruksmark till skogsmark behandlades och att jag därvid anförde bland annat, att 2 § uppsiktslagen torde medge att frågan om vanhävd bedömdes ur något vidare aspekter än rena lönsamhetssynpunkter. I sitt utlåtande (nr 30) över propositionen anslöt sig jordbruksutskottet till min tolkning.

Den faktor utöver lönsamheten som främst tilldrar sig uppmärksamhet är det allmänna intresset av jordbrukets yttre rationalisering. I vad mån ratio-

naliseringsynpunkter bör beaktas vid uppsiktslagens tillämpning dryftades redan under förarbetena till den nu gällande uppsiktslagen. I olika sammanhang belönades därvid sambandet mellan denna lagstiftning och rationaliseringsarbetet. Frågan har tilldragit sig allt större intresse i takt med den ökning rationaliseringsverksamheten undergått. I det tidigare omnämnda betänkande om ändringar i uppsiktslagstiftningen, som lantbruksstyrelsen framlade år 1956, behandlades frågan ingående. Åtskilliga uttalanden i detta betänkande ger uttryck åt den uppfattningen att uppsiktslagen kan och bör användas som ett medel i rationaliseringsverksamheten.

Det är just den nu berörda synpunkten i fråga om uppsiktslagens tillämplighet som är av särskild betydelse för storskiftesbygdens vidkommande. De problem som här föreligger är i huvudsak följande. Inom vissa delar av storskiftesbygden, särskilt i den södra delen, finnes större sammanhängande jordbruksområden med förhållandevis goda naturliga förutsättningar för varaktig, lönsam jordbruksdrift. Dessa områden är emellertid, på samma sätt som är utmärkande för denna bygd i övrigt, splittrade i en mängd långsmala skiften, som i stor utsträckning ligger obrukade och är mer eller mindre igenväxta. Av vad styrelserna anfört framgår, att på sina håll mer än en tredjedel av sådana sammanhängande jordbruksområden är vanhävdade eller på väg att bli det. Detta förhållande kan leda till att förutsättningarna för att genom omarrondering och storleksrationalisering på lång sikt skapa gynnsamma brukningsförhållanden försämras eller går om intet. Igenväxningen av skiften, som är insprängda i ett större åkerområde, medför inte blott risk för spridning av ogräs till området i övrigt. Styrelserna har dessutom framhållit att missförhållandena har en menlig inverkan på andra jordbrukares vilja att fortsätta driften inom området. Ej heller bör bortses från att kostnaderna för att återställa marken, när en omarrondering framdeles blir aktuell, kan te sig avskräckande.

Problemets kärna har i styrelsernas förslag beskrivits så, att det, till skillnad från vad som avses med uppsiktslagen i allmänhet, här gäller inte att skydda vissa brukningsenheter utan att bevara sammanhängande jordbruksområden som för framtiden bör bestå.

Som redan tidigare antytts bör enligt min åsikt även synpunkter av denna art kunna beaktas vid uppsiktslagens tillämpning. Genom att ägorna hålles i hävd inom ett för jordbruksdrift i och för sig gynnsamt område vidmakthålles förutsättningarna för att få till stånd en lämplig omarrondering i framtiden. Självfallet kan denna rationaliseringspunkt ibland komma i konflikt med enskilda markägares ekonomiska överväganden. Många gånger torde visserligen underlåtenhet att bruka marken bero på att ägaren bor på annat håll och saknar intresse av att driva jordbruket, oavsett om detta är lönsamt eller inte. I andra fall åter kan de obrukade ägorna vara belägna så långt från brukningscentrum att ägaren bedömer det som oekonomiskt att bruka dem. Det är emellertid enligt min mening ej att ställa för stora krav på ägaren, om denne anses skyldig att hålla sin jord i hävd för att därigenom tillgodose det allmänna intresset av att fastighetsförhållandena skall kunna regleras. Jag vill erinra om att den

föreslagna ändringen i uppsiktslagen ej kommer att medföra att markägaren blir nödsakad göra investeringar eller vidtaga kostsamma åtgärder. Vad som fordras av honom är att han tillser att jorden ej växer igen med buskar eller träd. Han har för övrigt möjlighet att, om han inte själv vill bruka marken, upplåta eller överlåta den till annan brukare eller lantbruksnämnden. Vissa insatser kan här göras av lantbruksnämnden genom en aktiv förmedlings- och inköpsverksamhet. Går det inte att anskaffa annan villig brukare till rimliga villkor kan nämnden själv köpa in marken om denna behövs som rationaliseringsreserv. Jag vill understryka att uppsiktslagen endast bör ses som ett av de medel som rationaliseringsorganen förfogar över.

De verkningar vanhävden å vissa ägor kan ha i fråga om brukningen av andra ägor inom samma jordbruksområde är givetvis, som styrelserna framhållit, oberoende av hur stor areal den brukningsenhet omfattar till vilken den vanhävde jorden hör. Det må i detta sammanhang erinras om att enligt vad styrelserna uppgivit mer än hälften av antalet brukningsenheter inom storskiftesbygden har en åkerareal som understiger två hektar. Jag delar därför styrelsernas uppfattning — vilken även biträtts genomgående i remissyttrandena — att den i 1 § uppsiktslagen stadgade arealgränsen bör slopas om uppsiktslagen skall kunna få större verkan inom ifrågasvarande bygd. Emellertid anser jag att man inte bör stanna vid denna åtgärd. Såsom skäl för den av lantbruksstyrelsen föreslagna lagstiftningen om tvångsupplåtelse av brukningsrätt har anförts bland annat behovet av att kunna på ett tidigare stadium än uppsiktslagen nu medger ingripa mot vanhäv. Jag har redan avvisat tanken på att nu överväga en sådan tvångslagstiftning bland annat därför att ändamålet med densamma skulle kunna tillgodoses om man på annat sätt skapade möjlighet till ett tidigare ingripande. Eftersom det huvudsakliga syftet med ett ingripande är att bevara förutsättningarna för att framdeles skapa rationella brukningsenheter, är det knappast ändamålsenligt att dröja till dess vanskötseln gått så långt att vanhäv i uppsiktslagens mening föreligger. En skärpning av själva vanhävdsbegreppet torde därför vara ofrånkomlig. Man synes härvid kunna bestämma detta begrepp så, att vanhäv föreligger, förutom då situationen är den att enligt 1 § första stycket vanhäv anses föreligga, jämväl i det fall, som angetts för tillämpningen av den föreslagna lagstiftningen om tvångsupplåtelse av brukningsrätt, nämligen att odlad jord under mer än två år i följd inte varit föremål för bearbetning. Med bearbetning torde härvid böra likställas slätter och betesgång. Härmed skulle uttömmande ha angetts de skilda slag av åtgärder, som var för sig får anses erforderliga för att jorden inte skall växa igen med buskar eller träd. Däremot fordrar inte syftet med den föreslagna skärpningen av uppsiktslagen att man anser vanhäv föreligga även i det fall att den skörd, som jorden gett, inte tillvaratages. — Vid prövning av frågan om vanhäv skall anses föreligga måste självfallet hänsyn tagas till om sådant undantagsfall föreligger, som avses i 2 § första stycket uppsiktslagen.

De problem som föranlett styrelsernas förslag om speciallagstiftning före-

ligger inte inom hela storskiftesbygden. Vissa områden, särskilt i den nordliga delen, saknar helt intresse i förevarande sammanhang, eftersom förutsättningar där inte finnes för drivande av jordbruk i större enheter. Inom den mellersta delen av storskiftesbygden torde däremot finnas förutsättningar för jordbruksdrift på längre sikt, och alldeles särskilt aktuellt är problemet i den nedre delen av storskiftesbygden. Styrelserna har nämnt socknarna Leksand, Al, Gagnef, Stora Tuna, Aspeboda, Torsång, Gustafs, Säter, Vika och Sundborn. Av utredningen framgår att inom dessa socknar finnes områden med goda förutsättningar för jordbruksdrift i större skala under förutsättning att effektiva rationaliseringsåtgärder vidtages. Det är framför allt sådana områden som förslaget om en skärpning av uppsiktslagen avser. Med hänsyn härtill synes det mindre ändamålsenligt att göra den skärpta uppsiktslagstiftningen omedelbart tillämplig inom hela storskiftesbygden. En bättre samordning och koncentration av myndigheternas övervakning och rationaliseringsinsatser torde stå att vinna, om i stället Kungl. Maj:t bemyndigas att successivt förordna om lagstiftningens tillämplighet inom avgränsade områden. Det får närmast åligga länsstyrelsen att i nära samverkan med alla de länsmyndigheter, som har intressen att bevaka i förevarande sammanhang, såsom lantriksstämman, överlantmästaren och skogsvårdsstyrelsen, inkomma med förslag. Dessa förslag bör grundas på en långsiktig bedömning av markens användning för olika ändamål. Därvid bör, som styrelserna framhållit, de av statsmakterna uppdragna riktlinjerna för jordbrukets rationalisering följas.

I enlighet med vad jag nu anfört har inom jordbruksdepartementet upprättats *förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1947 (nr 288) om uppsikt å jordbruk*.

Förslaget innebär att det särskilda stadgandet för storskiftesbygden upptages som ett nytt andra stycke i 1 § och att det nuvarande andra stycket får utgöra paragrafens tredje stycke. I det nya stadgandet har använts samma bestämning av storskiftesbygden som förekommer i exempelvis den tidigare omförmälda särskilda skifteslagstiftningen. Vidare har vid stadgandets utformning beaktats att vissa delar av storskiftesbygden varit föremål för laga skifte. Sådana områden bör inte omfattas av de föreslagna reglerna.

Med hänsyn till att, som jag redan framhållit, snara åtgärder är av nöden för att motverka att de påtalade missförhållandena förvärras, torde de nya bestämmelserna böra träda i kraft redan den 1 juli 1961.

Föredraganden hemställer att lagrådets utlåtande över lagförslaget av den lydelse *bilaga*¹ till detta protokoll utvisar måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

G. Lüzell

¹ Denna bilaga som är likalydande med det vid propositionen fogade lagförslaget, har här utslutits.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 24 mars 1961.

N ä r v a r a n d e:

justitierådet REGNER,
regeringsrådet JARNERUP,
justitieråden AF TROLLE,
BOMGREN.

Enligt lagrådet den 22 mars 1961 tillhandakommet utdrag av protokoll över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 17 mars 1961, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättat förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, föredrogs inför lagrådet av revisionssekreteraren B. Erneholm.

Lagrådet lämnade förslaget utan erinran.

Ur protokollet:

T. Johansson

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 7 april 1961.

Närvarande:

Ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, AF GEIJERSTAM, HERMANSSON.

Chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Netzén, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets den 24 mars 1961 avgivna utlåtande över det den 17 mars 1961 till lagrådet remitterade förslaget till *lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 30 juni 1947 (nr 288) om uppsikt å jordbruk.*

Med förmålan att förslaget av lagrådet lämnats utan erinran hemställer föredraganden, att detsamma måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:
Stig Johansson